

ĐỔI MỚI CHƯƠNG TRÌNH MÔN GIÁO DỤC HỌC QUÂN SỰ Ở CÁC TRƯỜNG ĐẠI HỌC TRONG QUÂN ĐỘI THEO ĐỊNH HƯỚNG PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC

Thân Văn Quân - Học viện Chính trị, Bộ Quốc phòng

Ngày nhận bài: 15/9/2019; ngày chỉnh sửa: 05/10/2019; ngày duyệt đăng: 18/10/2019.

Abstract: Military education is a subject, which is responsible for the formation and development of pedagogical culture for students at military universities. Innovating the curriculum of the course will contribute to improving the effectiveness of the training, the quality of completing responsibilities and tasks of students after graduation.

Keywords: Education, military education, competency development, curriculum, curriculum innovation, university in the military.

1. Mở đầu

Trước xu thế hội nhập, yêu cầu đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục, Đảng ta đã chủ trương “Chuyển mạnh quá trình giáo dục từ chủ yếu trang bị kiến thức sang phát triển toàn diện năng lực và phẩm chất người học” [1; tr 114]. Tiếp tục đổi mới mạnh mẽ và đồng bộ các yếu tố cơ bản của GD-ĐT theo hướng coi trọng phát triển phẩm chất, năng lực của người học. Trong đó, đổi mới nội dung, chương trình đào tạo theo định hướng phát triển năng lực người học là một trong những phương hướng quan trọng thực hiện mục tiêu giáo dục hiện nay.

Giáo dục học quân sự (GDHQS) là một môn học chuyên ngành của khoa học giáo dục, trong đó tập trung nghiên cứu những quy luật cơ bản của quá trình sư phạm quân sự. Hiện nay, chương trình môn GDHQS đang được vận hành chủ yếu được xây dựng theo cách tiếp cận nội dung. Trước yêu cầu của thực tiễn, chương trình môn học cần được đổi mới cho phù hợp với bối cảnh và nhiệm vụ GD-ĐT của các trường đại học trong quân đội. Bên cạnh đó, đổi mới chương trình môn GDHQS ở các trường đại học trong quân đội còn nhiều bất cập, hạn chế từ xác định mục tiêu, nội dung đổi mới, phương thức, chủ thể đổi mới và thực hiện các hoạt động đổi mới..., điều này đã tác động không nhỏ tới quá trình dạy học bộ môn.

Bài viết nghiên cứu về phương hướng đổi mới chương trình môn GDHQS ở các trường đại học trong quân đội theo định hướng phát triển năng lực.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Chương trình môn Giáo dục học quân sự

Theo các tác giả Hollis và Doak Campbell: “Chương trình giáo dục bao gồm tất cả những hiểu biết và kinh nghiệm mà người học có được nhờ sự hướng dẫn của nhà trường” [2; tr 13]. Theo Từ điển Giáo dục học, Chương trình giáo dục được hiểu là: “Văn bản chính thức quy định mục đích, mục tiêu, yêu cầu, nội dung kiến thức và kỹ năng, cấu trúc tổng thể các bộ môn, kế hoạch lên lớp và thực tập

theo từng năm học, tỉ lệ giữa các bộ môn, giữa lí thuyết và thực hành, quy định phương thức, phương pháp, phương tiện, cơ sở vật chất, chứng chỉ và văn bằng tốt nghiệp của cơ sở GD-ĐT” [3; tr 75].

Từ những khái quát trên, căn cứ vào đặc thù môn GDHQS; mục tiêu, nhiệm vụ dạy học ở nhà trường quân đội, có thể hiểu: *Chương trình môn GDHQS ở các trường đại học trong quân đội là một bản thiết kế tổng thể các học phần, phân chia thời gian cho các hoạt động dạy và học; trong đó xác định rõ mục tiêu, nội dung, phương pháp, hình thức tổ chức dạy học, các yêu cầu về kiểm tra, đánh giá kết quả học tập của học viên trong suốt quá trình đào tạo nhằm đạt được mục tiêu đào tạo của nhà trường.*

Mục tiêu cụ thể của chương trình môn GDHQS nhằm trang bị cho học viên kiến thức cơ bản về khoa học giáo dục, nhất là những kiến thức phát triển mới của GDHQS. Đồng thời, giúp học viên củng cố, phát triển các kỹ năng sư phạm quân sự, biết vận dụng các kỹ năng đó trong tổ chức các hoạt động dạy học, giáo dục ở các nhà trường quân đội, phát triển tư duy lí luận, tư duy sư phạm, có quan điểm khoa học trong giải quyết các nhiệm vụ lí luận, thực tiễn dạy học, giáo dục quân nhân hiện nay.

Chương trình môn GDHQS ở các trường đại học trong quân đội hiện nay cấu trúc nội dung gồm: học phần về Giáo dục học đại cương; học phần về Lí luận dạy học ở nhà trường quân đội; học phần Sư phạm quân sự thực hành; học phần Lí luận giáo dục nhân cách quân nhân và Quản lí giáo dục nhân cách quân nhân. Chương trình môn học quy định phân chia thời gian cụ thể cho các học phần, học phân và cho toàn bộ chương trình môn học. Trong đó, có thời gian cụ thể cho các hình thức lên lớp; thời gian cho các hình thức sau bài giảng (seminar, bài tập, thực hành...) và thời gian ôn thi, kiểm tra, đánh giá kết thúc môn học. Trong xu hướng hiện nay, chương trình môn học đang được nghiên cứu phát triển theo hướng tăng thời gian cho các hình thức thực hành, thực tập, giảm thời gian lên lớp lí

thuyết, coi trọng rèn luyện các kỹ năng, năng lực thực hành cho học viên, giúp thực hiện các mục tiêu đào tạo của học viên và phù hợp với thực tế công tác sau khi ra trường của học viên.

2.2. **Đổi mới chương trình môn Giáo dục học quân sự theo định hướng phát triển năng lực**

Theo Tổ chức Lao động quốc tế, năng lực là “*sự vận dụng các kiến thức, kỹ năng, kỹ xảo và thái độ để thực hiện các nhiệm vụ theo tiêu chuẩn công nghiệp và thương mại dưới các điều kiện hiện hành*” [4]. Theo Từ điển Tiếng Việt, năng lực là: “*Khả năng, điều kiện chủ quan hoặc tư nhiên sẵn có để thực hiện một hoạt động nào đó. Phẩm chất tâm lý và sinh lý tạo cho con người khả năng hoàn thành một loại hoạt động nào đó với chất lượng cao*” [5; tr 80]. Năng lực bao gồm các yếu tố cơ bản mà mọi người lao động, mọi công dân đều cần phải có, đó là các “*năng lực chung, cốt lõi*”. Theo tác giả Đinh Quang Báo: “*Năng lực là một thuộc tính tích hợp nhân cách, tổ hợp các đặc tính tâm lý của cá nhân, phù hợp với những yêu cầu của một hoạt động xác định, đảm bảo cho hoạt động đó có kết quả tốt đẹp*” [6; tr 1].

Tiếp cận năng lực không quy định những nội dung đào tạo chi tiết mà quy định những kết quả đầu ra mong muốn của quá trình đào tạo, từ đó đưa ra những hướng dẫn chung về việc lựa chọn nội dung, phương pháp, tổ chức và đánh giá kết quả dạy học nhằm đảm bảo thực hiện được mục tiêu dạy học. Do đó, chương trình môn học theo định hướng phát triển năng lực thể hiện ở mục tiêu học tập, tức là kết quả học tập mong muốn thường được mô tả thông qua hệ thống các năng lực cụ thể, được mô tả chi tiết và có thể quan sát, đánh giá được.

Từ các nghiên cứu ở trên, có thể hiểu: *Đổi mới chương trình môn GDHQS ở các trường đại học trong quân đội theo định hướng phát triển năng lực là sự điều chỉnh, sửa đổi, bổ sung, phát triển chương trình dạy học, nhằm đảm bảo cho chương trình hướng vào phát triển những năng lực sát với chức trách, nhiệm vụ của học viên sau khi ra trường, đáp ứng ngày càng tốt hơn mục tiêu đào tạo ở các trường đại học trong quân đội.*

Đổi mới chương trình môn GDHQS ở các trường đại học trong quân đội theo định hướng phát triển năng lực bao gồm:

- *Đổi mới mục tiêu theo hướng điều chỉnh, sửa đổi, bổ sung mục tiêu về kiến thức, kỹ năng, thái độ, đảm bảo người học có được phẩm chất và năng lực cần thiết, đáp ứng yêu cầu xây dựng quân đội, củng cố quốc phòng, bảo vệ Tổ quốc trong tình hình mới.*

- *Nội dung đổi mới chương trình môn học phải được đổi mới toàn diện trên các nội dung như: đổi mới xây dựng chương trình môn học theo hướng bổ sung, cập nhật các thành tựu mới của khoa học giáo dục, các học phần giúp*

học viên có thể phát triển khả năng, năng lực của mình nhằm đảm nhiệm tốt chức trách, nhiệm vụ sau khi ra trường; đổi mới thực hiện chương trình môn học, theo hướng sắp xếp, bố trí các học phần có sự cân đối, hợp lý hơn nữa, có tính toán phù hợp với tổng thể chương trình đào tạo của các trường đại học trong quân đội; bổ sung phát triển hoàn thiện chương trình, kiểm tra, đánh giá vận hành đổi mới chương trình từ đó có những điều chỉnh kịp thời nhằm đảm bảo chương trình môn học luôn được cập nhật, phát triển và phù hợp thực tiễn.

- Người giữ vai trò trực tiếp hiện thực hóa việc đổi mới chương trình môn học chính là giảng viên, học viên. Đây là chủ thể tác động sư phạm, trên cơ sở mục đích và nhiệm vụ dạy học đã xác định phải biết thiết kế, xây dựng nội dung, xác định phương pháp của mình cũng như hoạt động tự nghiên cứu của học viên một cách có chất lượng nhất; nhận thức trách nhiệm đối với nhiệm vụ học tập, nghiên cứu của học viên là yếu tố trực tiếp thúc đẩy hành động, duy trì hứng thú giúp học viên vượt qua mọi khó khăn, thử thách để hoàn thành nhiệm vụ trong quá trình học tập. Đảng ủy, Ban Giám đốc là chủ thể lãnh đạo chỉ đạo và tổ chức toàn bộ quá trình đổi mới; các cơ quan chức năng là chủ thể giữ vai trò tham mưu, hướng dẫn, kiểm tra khoa giáo viên, đơn vị quản lý học viên thực hiện các nhiệm vụ đổi mới chương trình.

- Phương thức tổ chức đổi mới chương trình môn học được thực hiện thông qua hoạt động lãnh đạo, chỉ đạo của Đảng ủy, Ban Giám đốc các trường đại học trong quân đội; cơ quan quản lý đào tạo tham mưu đề xuất xây dựng và triển khai kế hoạch công việc đổi mới chương trình; phối kết hợp các cơ quan chức năng và các khoa, bộ môn chuyên ngành thực hành đổi mới chương trình ở tất cả các khâu, các bước trong hoạt động giảng dạy của cán bộ, giảng viên và học tập, nghiên cứu của học viên; giải quyết hợp lý các mối quan hệ và phát huy vai trò trách nhiệm của các lực lượng tham gia vào quá trình đổi mới chương trình đào tạo môn học.

Quy trình tiến hành đổi mới chương trình môn GDHQS ở các trường đại học trong quân đội theo định hướng phát triển năng lực cần thực hiện theo các bước:

- Bước 1: Nghiên cứu bối cảnh, xác định nhu cầu đổi mới chương trình môn GDHQS theo định hướng phát triển năng lực.

- Bước 2: Xác lập mục tiêu, tiến hành thử nghiệm đổi mới chương trình môn GDHQS theo định hướng phát triển năng lực.

- Bước 3: Tiến hành đánh giá kết quả đổi mới chương trình môn GDHQS theo định hướng phát triển năng lực.

- Bước 4: Bổ sung, phát triển, hoàn thiện chương trình môn GDHQS theo định hướng phát triển năng lực.

2.3. Ưu điểm, hạn chế trong đổi mới chương trình môn Giáo dục học quân sự ở các trường đại học trong quân đội hiện nay

2.3.1. Một số ưu điểm

Đổi mới chương trình môn GDHQS cơ bản đã bám sát chức trách, nhiệm vụ của học viên sau khi ra trường; trang bị cho học viên hệ thống kiến thức, kĩ năng và thái độ phù hợp với nhu cầu và thực tiễn hoạt động nghề nghiệp quân sự. Đặc biệt, nhận thức về vị trí, vai trò của chương trình môn học đối với sự phát triển toàn diện nhân cách học viên được quan tâm đúng mức, do đó đã thường xuyên đề ra yêu cầu đổi mới chương trình môn học để nâng cao hơn nữa chất lượng dạy học, góp phần nâng cao chất lượng GD-ĐT của các trường đại học trong quân đội.

Mục tiêu, nội dung chương trình môn GDHQS đã có sự bổ sung, điều chỉnh, phát triển thường xuyên, trong đó chú trọng hơn, đề cao hơn vào phát triển năng lực thực hành nghề nghiệp quân sự cho học viên. Trong quá trình đổi mới môn học, các nhà trường đã quan tâm đổi mới ở tất cả các khâu, các bước của quá trình; quan tâm, chú trọng đổi mới đồng bộ từ mục tiêu, nội dung, phương pháp giảng dạy của giảng viên và phương pháp học tập của học viên nhằm nâng cao chất lượng dạy học môn học.

Hiện tại, ở một số trường đã tiến hành xây dựng Chuẩn đầu ra và đánh giá theo Chuẩn đầu ra đối với môn GDHQS, góp phần tích cực vào nâng cao chất lượng GD-ĐT của các trường đại học trong quân đội hiện nay. Đặc biệt, qua nghiên cứu về thực trạng chương trình môn GDHQS và đổi mới chương trình môn GDHQS cho thấy: quá trình đổi mới chương trình môn học đã ít, nhiều chú trọng tới hướng tiếp cận năng lực người học; một số khâu, bước của quá trình đổi mới, tổ chức thực hiện chương trình môn học đã chú trọng tới phát triển năng lực người học bám sát chức trách, nhiệm vụ của học viên sau khi ra trường.

2.3.2. Một số hạn chế

Chất lượng thực hiện chương trình môn GDHQS và đổi mới chương trình môn GDHQS ở một số nội dung, một số khâu, bước còn chưa đồng đều; vẫn nặng về lí thuyết, nội dung thực hành còn ít; chưa phát huy hết sự sáng tạo của học viên trong quá trình học tập môn học. Quá trình đổi mới chương trình môn học chưa đồng bộ, tạo nên một số khó khăn trong quá trình triển khai thực hiện chương trình như: chưa đồng bộ giữa đổi mới mục tiêu với đổi mới chương trình sách giáo khoa, phương pháp kiểm tra, đánh giá; phương pháp dạy của giảng viên và phương pháp học tập của học viên; cơ sở vật chất, phương tiện kĩ thuật bảo đảm cho môn học còn hạn hẹp.

Mặc dù đã có sự quan tâm, chú trọng tới tiếp cận năng lực trong thực hiện chương trình và đổi mới chương trình môn GDHQS; tuy nhiên, chương trình môn học về cơ bản vẫn nặng về lí thuyết, hiệu quả phát triển năng lực tư duy,

năng lực vận dụng cho học viên chưa cao. Ngoài ra, một số nội dung, chương trình của bộ môn còn chậm đổi mới, chưa theo kịp sự phát triển của khoa học chuyên ngành và sự phát triển thực tiễn nghề nghiệp của học viên sau khi ra trường. Kiểm tra, đánh giá kết quả dạy học theo hướng phát triển năng lực chưa thật rõ; một số nội dung, hình thức kiểm tra vẫn nặng về ghi nhớ, tái hiện.

Để góp phần đáp ứng yêu cầu, nhiệm vụ xây dựng quân đội và bảo vệ Tổ quốc trong thời kì mới, đòi hỏi các trường đại học trong quân đội phải đánh giá chính xác ưu điểm, hạn chế, tìm ra nguyên nhân yếu kém của chương trình môn học, bổ sung thêm các biện pháp làm cho chương trình môn học thật sự khoa học, hợp lí, thiết thực hướng vào phát triển năng lực cho người học.

2.4. Giải pháp đổi mới chương trình môn Giáo dục học quân sự ở các trường đại học trong quân đội theo định hướng phát triển năng lực

2.4.1. Hoàn thiện mục tiêu chương trình môn Giáo dục học quân sự ở các trường đại học trong quân đội theo định hướng phát triển năng lực

Hoàn thiện mục tiêu chương trình môn học có tác động lớn đến việc lựa chọn nội dung, sử dụng phương pháp, phương tiện, kiểm tra, đánh giá..., giúp cho hoạt động dạy học bộ môn nói riêng bớt lí thuyết, bám sát thực tiễn nhiệm vụ dạy học. Mặt khác, hoàn thiện mục tiêu chương trình môn GDHQS ở các trường đại học trong quân đội theo định hướng phát triển năng lực sẽ khắc phục được việc chú trọng vào nội dung dạy học theo lối “truyền thụ một chiều”, “hàn lâm” sang tăng tính trao đổi thông tin hai chiều giữa người dạy và người học, giúp người học chủ động, tự giác, tích cực hơn; đồng thời giúp cho việc sử dụng các phương pháp, phương tiện dạy học của giảng viên cũng được phát triển. Để xây dựng mục tiêu chương trình môn GDHQS ở các trường đại học trong quân đội theo định hướng phát triển năng lực cần quan tâm thực hiện một số nội dung cơ bản đó là: *khảo sát bối cảnh nắm chắc nhu cầu, hoàn thiện mục tiêu chương trình môn GDHQS; xác định hệ thống kiến thức, kĩ năng, thái độ khoa học phù hợp; xác định rõ nội dung, sắp xếp các hoạt động logic.*

2.4.2. Cập nhật, phát triển, hoàn thiện chương trình môn Giáo dục học quân sự đáp ứng yêu cầu thực tiễn

Đổi mới chương trình phải trên cơ sở cập nhật, phát triển những nội dung mới, thực tiễn dạy học và xu thế đổi mới phát triển của các nhà trường, sự phát triển của khoa học công nghệ, nhất là công nghệ dạy học. Cập nhật phát triển chương trình GDHQS nhằm đạt được mục tiêu xây dựng được một chương trình đào tạo cân đối, hợp lí, hiện đại, coi trọng phát triển năng lực người học. Để thực hiện được mục tiêu trên cần thực hiện một số nội dung cơ bản sau đây: *cập nhật chương trình đáp ứng yêu cầu thực tiễn và mục tiêu đào tạo; phát triển chương trình đáp ứng thực tiễn và mục tiêu yêu cầu đào*

tạo của các trường đại học trong quân đội (các bước cơ bản phát triển chương trình gồm: *Bước 1*: Nghiên cứu tìm hiểu thu thập thông tin; *Bước 2*: Tổ chức tập huấn, bồi dưỡng phát triển chương trình; *Bước 3*: Thành lập Ban chỉ đạo các tiểu ban phát triển chương; *Bước 4*: Nghiệm thu, đánh giá kết quả phát triển chương trình; *Bước 5*: Hoàn chỉnh chương trình theo kết luận của Hội đồng nghiệm thu cấp các trường đại học trong quân đội; *Bước 6*: Kí ban hành chương trình đào tạo); thực hiện phân cấp phát triển chương trình môn GDHQS; cập nhật phát triển chương trình môn GDHQS cần khắc phục triệt để sự trùng lặp nội dung.

2.4.3. Tăng cường nội dung thực hành trong cấu trúc chương trình môn học gắn với mục tiêu, yêu cầu đào tạo

Thực hành GDHQS là nội dung quan trọng đảm bảo phát triển kỹ năng dạy học, giáo dục của học viên, phát triển năng lực nghề nghiệp cần thiết; từ đó hình thành và phát triển văn hóa sư phạm cho học viên. Các nội dung thực hành bám sát với chức trách, nhiệm vụ của học viên sau khi ra trường, đảm bảo cho họ thực hiện tốt các hoạt động huấn luyện (dạy học) và giáo dục nhân cách quân nhân, các hoạt động văn hóa, chính trị, xã hội khác ở đơn vị cơ sở. Đổi mới chương trình môn GDHQS theo hướng tăng cường nội dung thực hành bám sát mục tiêu, yêu cầu đào tạo của các trường đại học trong quân đội đảm bảo các yêu cầu sau: *đổi mới thiết kế các bài tập thực hành trong chương trình môn học; thiết kế bài giảng của giảng viên cần coi trọng sự tương tác, tình huống, tăng tính ứng dụng thực hành; đổi mới hoạt động giảng tập của học viên; thiết kế, tổ chức chỉ đạo hoạt động tự học, tự nghiên cứu của học viên khoa học, hiệu quả.*

2.4.4. Đổi mới kiểm tra, đánh giá kết quả dạy học môn Giáo dục học quân sự theo định hướng phát triển năng lực

Đổi mới kiểm tra, đánh giá kết quả dạy học môn GDHQS theo định hướng phát triển năng lực được thể hiện toàn diện bao gồm: nội dung kiểm tra, đánh giá, hình thức kiểm tra, đánh giá, phương pháp tiến hành, lực lượng tham gia... trong mỗi nội dung đều gắn với định hướng phát triển năng lực người học, đây là nội dung khá mới trong hoạt động kiểm tra, đánh giá kết quả dạy học nói chung, dạy học môn GDHQS nói riêng. Vì vậy, cần thực hiện các nội dung sau: *chuyển trọng tâm từ đánh giá nhận thức sang đánh giá kỹ năng, năng lực toàn diện người học; chuyển từ kiểm tra, đánh giá định kì sang đánh giá thường xuyên; áp dụng cơ chế kiểm tra, đánh giá đa chiều; coi trọng tự kiểm tra, tự đánh giá kết quả học tập gắn với thái độ và mục tiêu yêu cầu đào tạo.*

2.4.5. Bảo đảm các điều kiện thực hiện hiệu quả hoạt động đổi mới chương trình môn Giáo dục học quân sự ở các trường đại học trong quân đội theo định hướng phát triển năng lực

Bảo đảm các điều kiện là nội dung quan trọng góp phần thực hiện thành công đổi mới chương trình môn

GDHQS ở các trường đại học trong quân đội theo định hướng phát triển năng lực bởi chương trình đào tạo có được xây dựng hoàn thiện đến đâu song nếu thiếu các điều kiện bảo đảm (hệ thống quy chế, quy định; cơ sở vật chất, trang thiết bị dạy học, tư liệu, tài liệu, hệ thống thông tin...) thì rất khó để thực hiện mục tiêu đổi mới. Biện pháp này gồm các nội dung cơ bản sau: *bổ sung hoàn thiện quy chế quy định trong đổi mới chương trình đào tạo môn GDHQS; về các điều kiện bảo đảm cho đổi mới chương trình môn GDHQS (các điều kiện về cơ sở vật chất, về các nguồn lực, không gian và thời gian...).*

3. Kết luận

Đổi mới chương trình môn GDHQS ở các trường đại học trong quân đội theo định hướng phát triển năng lực là yêu cầu quan trọng, đảm bảo cho chương trình môn học hướng vào phát triển năng lực toàn diện cho học viên, giúp học viên thực hiện có hiệu quả chức trách, nhiệm vụ sau khi ra trường. Đổi mới chương trình môn GDHQS là một hoạt động lớn, liên quan nhiều lực lượng, tác động tới nhiều người, do đó cần được tiến hành đồng bộ, thống nhất, chặt chẽ, đổi mới mọi thành tố của quá trình dạy học từ mục tiêu, nội dung đến phương pháp, hình thức và kiểm tra, đánh giá kết quả dạy học.

Tài liệu tham khảo

- [1] Đảng Cộng sản Việt Nam (2016). *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần XII*. Văn phòng Trung ương Đảng.
- [2] Nguyễn Đức Chính (2007). *Chương trình đào tạo và phát triển chương trình đào tạo*. NXB Giáo dục.
- [3] Hiền Bùi (2001). *Từ điển Giáo dục học*. NXB Từ điển Bách khoa.
- [4] ILO (2014). *Occupational Competencies: Identification, Training, Evaluation, Certification*. www.cinterfor.org.uy.
- [5] Hoàng Phê (1988). *Từ điển tiếng Việt*. NXB Khoa học - Xã hội.
- [6] Đinh Quang Báo (2015). *Đề xuất mục tiêu và chuẩn trong chương trình giáo dục phổ thông sau 2015*. Hội thảo “Một số vấn đề chung về xây dựng chương trình giáo dục phổ thông sau năm 2015”.
- [7] Nguyễn Văn Cường (2014). *Lí luận dạy học hiện đại*. NXB Đại học Sư phạm.
- [8] Nguyễn Vũ Bích Hiền (chủ biên) - Nguyễn Thị Thu Hằng - Phạm Ngọc Long (2015). *Phát triển và quản lí chương trình giáo dục*. NXB Đại học Sư phạm.
- [9] Trần Thị Thủy (2016). *Thực trạng quản lí đội ngũ giáo viên theo định hướng phát triển năng lực tại Trung tâm Giáo dục và đào tạo Edumax - thành phố Hà Nội*. Tạp chí Giáo dục, số 392, tr 22-25; 9.